

ISSN 2222–5242

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Етнос і культура

№ 18–19 / 2021–2022

Івано-Франківськ
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
2022

УДК 17.035.3+008(=161.2)
Е88

*Рекомендовано до друку вченою радою
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Протокол № 10 від 27 червня 2022 року*

ЗАСНОВНИК – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР – доктор філологічних наук, професор,
академік НАПН України В.І. КОНОНЕНКО

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Соляр І.Я.* – доктор історичних наук, професор;
Струганець Л.В. – доктор філологічних наук, професор

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Кононенко В.І. (голова) – доктор філологічних наук, професор, академік НАПН України;
Комар В.Л. (відп. секретар) – доктор історичних наук, професор; *Бунчук Б.І.* – доктор філологічних наук, професор; *Грещук В.В.* – доктор філологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; *Жерноклеєв О.С.* – доктор історичних наук, професор; *Заграй Л.Д.* – доктор психологічних наук, професор; *Кононенко І.В.* – доктор філологічних наук, професор (Польща); *Красівський О.Я.* – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; *Кугутяк М.В.* – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; *Макар Ю.І.* – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; *Марчук В.В.* – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; *Романюк С.* (Польща) – доктор габілітований; *Павлюк С.М.* – доктор історичних наук, професор, академік НАН України; *Хороб С.І.* – доктор філологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; *Цепенда І.Є.* – доктор політичних наук, професор, дійсний член Української академії політичних наук

Адреса редколегії:

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Тел. для довідок: (0342) 59–60–10

ЕТНОС І КУЛЬТУРА. Часопис Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника : збірник науково-теоретичних статей. Гуманітарні науки / голов. ред. В. І. Кононенко. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2021–2022. № 18–19. 142 с.

ETHNOS AND CULTURE. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University : Collection of Scientific and Theoretical Articles. Humanitarian Sciences / Chief Editor V. I. Kononenko. Ivano-Frankivsk : Vasyl Stefanyk Prekarpathian National University, 2021–2022. № 18–19. 142 p.

СЕМАНТИКА ТА ФУНКЦІЯ ПОШИРЮВАЧІВ У ТВОРЕННІ КОНЦЕПТНИХ МЕТАФОР

Статтю присвячено одній із проблем сучасного українського мовознавства – поширенню реченнєвих одиниць з позиції функційно-семантичного синтаксису. Інтерпретовано теоретичний аспект категорійного статусу поширювачів, підтверджений прикладними репрезентаціями та аналізом досліджуваних одиниць у структурі речення. Представлено та проаналізовано роль поширювачів у системі творення концептних метафор, що характеризуються комбінованими семантико-синтаксичними та функційно-семантичними властивостями.

Ключові слова: синтаксис, функції, метафора, концептна метафора, елементарний поширювач, поширювальний комплекс, система поширювачів, мегапоширювач.

The article deals with one of the problems of modern Ukrainian linguistics – the distribution of the sentence units from the position of functional-semantic syntax. Theoretical aspect of categorical status of extenders has been interpreted, confirmed by applied representations and analysis of the studied units in the structure of the sentence. The role of distributors in the system of creating conceptual metaphors, characterized by combined semantic-syntactic and functional-semantic properties, is presented and analyzed.

Functional-semantic extension of the sentence consists of a four-component hierarchy of extender models: elementary extender; extender complex; extender system; mega- extender, and that indicates the semantic potential of the studied syntactic units both from the standpoint of potentially main / main predication, and in terms of functioning in a framework of simple and complex sentences. The study of the problem is complemented by transformational intentions of the extending components, and it allows reaching to the deep meaning of the sentence through functional-semantic features.

Keywords: syntax, functions, metaphor, conceptual metaphor, elementary extender, extender system, extender complex, megaextender.

Вступ

У традиційному вимірі синтаксема є основною одиницею семантико-синтаксичного рівня речення, яку інтерпретуємо як мінімальний, далі не членований семантико-синтаксичний компонент, що виступає водночас як носій елементарного смислу і як конструктивний елемент складніших синтаксичних побудов із характерним набором синтаксичних функцій [3, 259–260]. У структурі речення присутні два взаємопов'язані типи мінімальних функційних синтаксичних одиниць – компоненти, визначені на основі певного типу синтаксичного зв'язку, і компоненти-синтаксеми, які характеризуються певними семантичними ознаками [1, 19]. Таким чином поширювачі кваліфікуємо як повноцінні синтаксичні одиниці, що позиціонують у реченнєвій структурі (ініціальна, медіальна, фінальна позиції), інтерпретуючи сукупність та структуровану єдність семантичного значення

та функційної позиції, що формуються в процесі синтезу одного, двох чи більше компонентів, комплексів, систем, мега-асистем, яким притаманні комбіновані та полівекторні функційно-семантичні властивості [2, 134].

Результати дослідження

Розгляд сучасних синтаксичних зв'язків у межах речення неоднозначно вписується у звичні системи аналізу та розуміння, що вказує на суперечливу чи навіть розбіжну граматичну природу окремих компонентів реченнєвих одиниць, що констатує необхідність їх виділення в окремий клас одиниць. А звідси спостерігаємо перевантаження синтаксичних відношень, на граматичні значення напластовуються різновекторні функційно-семантичні конотації предикатної дефініції, що демонструє системні ознаки. Так, у системі семантичних компонентів, що організують речення чи більш складні синтаксичні компози-

ції, власне предикати зумовлені внутрішньою здатністю реалізувати складники реченнєвих конструкції різноаспектної побудови в їхніх глибинних та поверхневих відношеннях, зумовлюючи функційно-прагматичне призначення мови [9, 7]; наприклад:

(1) *Першу свою подорож Карл Йозеф здійснив на самому початку дев'яностих* (Ю. Андрухович) – моделі поширювачів $P_{02} (Num_4 + Pron_4 + S_4)$ obj, $P_{02} (Praep + Pron_6 + S_6 + S_6)$ temp;

(2) *Усе почалося з виставки літографій у музеї старожитностей* (Ю. Андрухович) – моделі поширювачів $P_{02} (Praep + S_2 + S_2)$ obj, $P_{02} (Praep + S_6 + S_6)$ loc;

(3) *Одного разу вона вийшла заміж за певного етнографа родом з Коломиїчини* (Ю. Андрухович) – моделі поширювачів $P_{02} (Num_2 + S_2)$ temp, $P_{02} (Praep + S_2 + S_2)$ obj, $P_{02} (S_5 + Praep + S_2)$ atr, $P_{03} (P_{02} + P_{02})$ obj-atr.

Поширювачі структурної моделі речення позиціонують, з одного боку, як ускладнювачі предикатно-суб'єктної основи синтаксичної конструкції, а з другого – як фундаментально нові, моночи частіше полівалентні компоненти, яким притаманна багатовекторність як щодо функції, так і щодо семантики. Водночас виокремлення поширювачів у синтаксичній площині, на нашу думку, невід'ємно пов'язано із поширювальним мовомисленням індивіда, яке забезпечує визначально чітке концептне тло для наукових опрацювань, виступаючи необхідним інструментом для розуміння дійсності загалом та поширювальної основи реченнєвої конструкції зокрема. Саме поширене бачення мовної картини світу дає змогу інтерпретувати розгалужену систему семантичних значень та смислів в основі різноструктурних синтаксичних одиниць.

У системі домінувальних підходів до вивчення мовних явищ перспективною вбачаємо розв'язання проблеми комплексного аналізу та інтерпретації механізмів семантики і функціонування

синтаксичної системи загалом та кожної її одиниці зокрема. Типологізація українського синтаксису, переосмислення ідей за принципами “від семантики до функції”, “від функції до семантики”, комплексне розуміння семантичного та функційного потенціалу, функційно-семантичний аналіз синтаксичних одиниць, необхідність аналізу природи мовної одиниці та її ідентифікованого репрезентанта окреслює вивчення глибинного смислу синтаксичних конструкцій.

У лінгвістичній концепції В. Кононенка вирізняємо думку, що “розгляд реальних синтаксичних зв'язків у межах речення часом не вкладається у звичні схеми аналізу, виявляє суперечливу граматичну природу того чи того компонента, можливість одночасного віднесення його до різних класів одиниць” [6, 133], що вимагає пошуку нових, комбінованих методів дослідження в рамках синтаксичного аналізу як із позиції власне семантики, глибинного підходу, так із позиції функційно-семантичного бачення та розгляду синтаксичних компонентів структурної моделі речення.

Для сучасних лінгвістичних досліджень притаманним є посилення аналітичного розгляду питань синтаксичної семантики, оскільки через семантичний підхід дослідники визначають ядерну специфіку реченнєвих одиниць, порівнюють їх на міжкатегорійному зрізі, інтерпретуючи функційний потенціал синтаксису української мови. Семантичний підхід досить виразно показує, що основною сферою синтаксичних одиниць є сфера значення, що заради висловлення думки вступає в дію весь складний механізм мови [1, 3]. В цьому вимірі можна здійснювати аналіз семантичної структури багатьох типових предикатних компонентів з урахуванням засобів їхньої репрезентації, враховуючи, що явище предикації може розглядатися розширено, як вияв взаємодії не одного, а кількох семантичних компонентів, що так чи так здійснюють характеристику предикатного центру [9, 8].

Лінгвістичний опис має реалізуватись із метою розуміння, усвідомлення змісту речень, а не шляхом інтерпретації енциклопедичних знань про світ; оскільки розуміння – це психологічний акт, складний для вивчення в масштабі соціуму (колективна свідомість), в той час як енциклопедичний опис (опис реальності) не репрезентований з точки зору семантики, бо виникає ситуація, яка блокує можливість управління семантикою [10, 9]. З іншого боку, функційний ярус синтаксичної семантики ґрунтується на фундаментальних морфологічних категоріях, що реалізуються в граматичних способах форм змінюваних слів та інших засобів, виявляючи специфіку граматичної будови мови [8, 20]. Очевидно, що аналіз семантичної організації речення передбачає розгляд функцій окремих синтаксем, мережі системних відношень між ними, синтаксичних властивостей граматичних класів слів [7, 249]. Доцільність пропонованого студіювання вмотивована також необхідністю аналізу та переосмисленням утрадиційних наукових парадигм щодо вивчення поширювачів та інтерпретації новітніх класифікаційних систем поширювального спрямування, які сформовані на підґрунті або однієї ознаки (формальна, семантична, функційна, прагматична та ін.), або полівекторних ознак з урахуванням комплексного відтворення (формально-семантичні, логіко-семантичний, функційно-семантичні та ін.).

Перспективи дослідження полягають у тому, що процеси метафоризації, у межах дії яких відбувається художнє текстотворення, передбачають включення національно-культурного мовного компонента, як етнічно усвідомленого стереотипу, елемента образного сприймання світу в категоріях матеріної мови [6, 10–11; 5, 118]. Подібно до цих процесів функційно-семантична зарядженість поширювачів, які генерують фундамент для творення концептних (когнітивних) метафор, що є найбільш поширеними серед типологічно різнорід-

них виявів тропеїчності схарактеризована концепціями спрямувань: від трактування метафоризації як семантичного зсуву прямого значення слова в бік переносного до трактування метафори як складного багаторівневого явища у когнітивному, комунікативному, психологічному та інших аспектах.

Так, Дж. Лакофф і М. Джонсон виділяють систему метафор, які базуються на прийнятих в англomовному середовищі засадах щодо позначення об'єктів, ідентифікуючи їх як концептні. Метафора – це поетичний і риторичний виразний засіб, що належить швидше до “незвичайної” мови, ніж до сфери повсякденного буденного спілкування. Навіть більше, метафора зазвичай, розглядається виключно як явище природної мови, тобто таке, що відноситься до сфери мислення або діяльності людини [11, 31]. Терміносистема концептних метафор у їх трактуванні дозволяє розмежувати мовні засоби вираження і когнітивні процеси, що лежать в її основі, тобто йдеться про розуміння одного явища (або сфери діяльності) у термінах іншого. Концептні метафори визначають способи номінації однорідних понять через серію метафор, які базуються на загальних та подібних асоціаціях, охоплюючи таким чином цілі ідеографічні поля. Дослідники пропонують таку типологію концептних метафор, яка розділяє існуючі метафори на три основних типи:

- структурні метафори – одне поняття структурно впорядковується у термінах іншого;
- орієнтаційні метафори – створюють концепти через просторові поняття та відношення;
- онтологічні метафори – розкривають події, дії, емоції, ідеї тощо, як якусь істоту чи субстанцію.

Зупинімось детальніше на тексті *Князь люботинський куняв у кріслі, заколисаний мушиним дзижчанням, у сні занурений, наче у мутну, теплу воду, і снулися йому війни, переможні по-*

ходи, руїни здобутих фортець, довгі вервечки полонених (Ю. Винничук), в якому концептна метафора зі позначенням війни сконструйована магапоширювачем і *снилися йому війни* та підсилена препозиційним поширювачем *наче у мутну, теплу воду* (значення 'небезпека') і постпозиційними поширювачами *переможні походи* (значення 'перемога'), *руїни здобутих фортець* (значення 'руйнування'), *довгі вервечки полонених* (значення 'страждання'). Таким чином, досліджувані компоненти можемо інтерпретувати як стійкі відповідності між сферами джерела і цілі, зафіксовані у мовній і культурній традиціях соціуму.

Розглянемо речення *Уже через місяць Олімпійський вогонь прибуде в столицю України* (з газети) із ключовим поширювачем *Олімпійський вогонь* (концепт 'перемога'), що в сучасних реаліях символізує метафоричне темпорально-локативне обрамування *Уже через місяць* (темпоральна семантика) та *в столицю України* (локативна семантика) переконаності (імплицитний концепт 'віра') українського народу у найшвидшу перемогу над загарбниками. Можемо відслідкувати такі когнітивні та комунікативні функції поширювачів у ролі концептуальних метафор, як-от:

- сприяє становленню формуванню та поясненню концепту в людській свідомості;
- забезпечує актуалізацію вже наявного концепту і лематизацію його певних сторін у мовленнєво-мислиннєвому процесі.

У репрезентованих текстах сучасного художнього дискурсу спостерігаємо мультивекторність компонентів речення, що свідчить про тісний взаємовплив предикатно-суб'єктних комплексів та поширювачів, що композиційно вже традиційно перебувають у більшості як із позиції кількісного складу, так і з позиції семантичного та функційного заряду речення. Трансформація поширювальної нівеляції свідчить про

неможливість функціонування реченнєвої одиниці без поширювальних компонентів.

На думку В. Кононенка, дослідження авторського стилю художнього мовлення ускладнено внаслідок дії багатьох мовностилістичних чинників: не визначений обшир зображально-виражальних маркерів, не окреслений набір стильових ознак творчості наратора, не встановлено принципи комплексного підходу до систематизації показників авторського слововжитку [5, 13]. Наприклад, у віршових рядках прослідковуємо дію концептів 'відродження' та 'зло' *Весна виникала, де тільки могла: / трава на фронтах, дощі і сухоти, / і тепла бруківка. Весна була зла* (Ю. Андрухович) виділяємо магапоширювачі *Весна виникала, де тільки могла* (концепт 'відродження'); *Весна була зла* (концепт 'зло'). Відзначаємо полярне розташування досліджуваних компонентів (ініціальна та фінальна позиція), що максимально підсилює функційно-семантичну роль поширювачів в умовах побудови глибинного смислу речення.

Вивчення у цих вимірах сучасної української мови додає нової якості осмисленню її місця в світовій системі мов, відкриває можливості виокремити в її устрої питоме, відмінне, специфічне, що не виключає паралельної фіксації спільних рис із тією чи тією мовою, а відтак і з багатьма мовами як універсального утворення [4, 14]. Розбудова України в "нелегкі часи самоідентифікації", як і інших держав, не можлива без високого рівня мовного будівництва. Його стратегія пов'язана з осмисленням і узагальненням тих мовних процесів, які відбуваються у супроводі різноманітних складнощів і суперечностей, враховуючи узагальнення інноваційних тенденцій у лексико-синтаксичній системі, що уможливило вихід на новий рівень теоретичного і прикладного вивчення мовних утворень тощо.

Висновки

У корпусі сучасної української мови виділяється поширена система семантичних одиниць, яким притаманні комбіновані семантико-синтаксичні та функційно-семантичні властивості, які інтерпретують у ролі концептуальних метафор, вивчення та аналіз яких займає одне з провідних положень у сучасній лінгвістиці. Теорія концептуальної метафори визнається світовою наукою і застосовується у практичних дослідженнях, вона активно розвивається, удосконалюється та знаходить реалізацію у нових наукових інтерпретаціях. За цих умов позиціонування модифікованих та комбінованих поширювачів характеризується системністю, складністю та функційно-семантичною розгалуженістю, що визначає невід'ємність досліджуваних компонентів із структурної моделі речення.

Література

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія. Київ, 1992.
2. Воробець О. Д. Категорійний статус поширювачів структурної моделі речення.
3. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст. Вибрані праці. Чернівці, 2009.
4. Зіставно-типологічні студії: українська мова на тлі споріднених мов: монографія; за ред. В. І. Кононенка. Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2015.
5. Кононенко В. І. Прагматика художнього тексту: пошуки новостилу : монографія. Київ ; Івано-Франківськ, 2021.
6. Кононенко В. І. Текст і слово : монографія. Київ ; Івано-Франківськ, 2017.
7. Кононенко І. Прикметникові предикати в українській і польській мовах. *Тенденції розвитку української лексики та граматики*. Ч. I. Warszawa ; Івано-Франківськ, 2014. С. 249–266.
8. Плющ М. Я. Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні : Вибрані праці. Київ, 2011.
9. Предикат у структурі речення : монографія / за ред. В. І. Кононенка. Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава, 2010.
10. Grzegorzczkova R. Teoretyczne i metodologiczne problemy semantyki w perspektywie tzw. kognitywnej teorii języka. *Studia semantyczne*. Warszawa, 1993. S. 22–31.
11. Lakoff George, Johnson Mark. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press. 2008.

Зміст

ЕТНОС І СУСПІЛЬСТВО

Ярослав Мельник. Інформаційна війна проти України у контексті політичних протистоянь кінця ХХ – початку ХХІ ст.: лінгвокультурологічний та дискурсивний виміри	5
Олександр Солецький. Емблематичні коди культури	14

ЛІТЕРАТУРА І ФОЛЬКЛОР

Ольга Бігун. Реконструкція церковного календаря в творчості Тараса Шевченка. .	27
Ольга Слоньовська. Юрій Стефаник – син Василя Стефаника: патріот і пасіонарій на еміграції	34

МОВА І НАЦІЯ

Анатолій Мойсієнко. Світ каузацій і паремій кризь заголовне слово в сонетних текстах Емми Андіївської	45
Валентина Грещук. Обрядова весільна лексика в словнику “Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові”	50

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Віталій Кононенко. Абсурд як семантична деструкція: модерністський художній дискурс	63
Наталія Магас. Функційно-семантичний потенціал маркерів ірреальності у структурі речення	72

ПОШУКИ, ВІДКРИТТЯ, ГІПОТЕЗИ

Володимир Комар, Василь Романюк. Чорноморська доктрина Юрія Липи та її інтерпретації	83
---	----

ТРИБУНА МОЛОДИХ

Олексій Воробець. Семантика та функції поширювачів у творенні концептних метафор	93
Надія Іонане. Вербалізація категорії радості на позначення афекту в українському та англійському художньому дискурсі: дієслівно-субстантивні словосполучення	98

PERSONALIA

Інна Червінська. Мирослав Стельмахович – засівач народної педагогіки	107
Віталій Кононенко. Мистецький світ Дениса Іванцева	112

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

Віталій Кононенко. Мова і нація в оцінці Олександра Потебні	119
Ольга Слоньовська. Василь Стефаник: “Я не пишу – я роблю пігулки...”	124
Наталія Мочернюк. Нове стефаникознавче дослідження	131
Василь Грещук. Лексико-дериваційний вимір юридичного тексту	136
Коротко про авторів.	140

CONTENTS

ETHNOS AND SOCIETY

- Yaroslav Melnyk.** Information war against Ukraine in the context of political confrontations of the late 20th and early 21st centuries: linguocultural and discursive dimensions 5
- Oleksandr Soletskyi.** Emblematic codes of culture 14

LITERATURE AND FOLKLORE

- Olga Bihun.** Reconstruction of the church calendar in Taras Shevchenko's works 27
- Olha Sloniowska.** Yuriy Stefanyk –Vasyl Stefanyk's son: a patriot and a passionate person in exile 34

LANGUAGE AND NATION

- Anatoly Moisienko.** The world of causation and paremias via the title word in the sonnet texts of Emma Andrievska 45
- Valentyna Greshchuk.** Ceremonial wedding vocabulary in the dictionary "Hutsul Dialectical Vocabulary and Phrasemics in Ukrainian Art Language" 50

PSYCHOLOGY OF PERSONALITY

- Vitalii Kononenko.** Absurdity as semantic destruction: modernist figurative discourse . 63
- Nataliya Magas.** Functional and semantic potential of irreality markers in sentence structure 72

SEARCHES, DISCOVERIES, HYPOTHESIS

- Volodymyr Komar, Vasyl Romaniuk.** Yuri Lypa's Black Sea doctrine and its interpretations 83

TRIBUNE OF THE YOUNG

- Oleksii Vorobets.** Semantics and functions of extenders in the creation of conceptual metaphors 93
- Nadiia Ionane.** Verbalization of the category of joy denoting affect in Ukrainian and English figurative discourse: verbo-nominal phrases. 98

PERSONALIA

- Inna Chervinska.** Myroslav Stelmakhovych is a sower of folk pedagogy. 107
- Vitalii Kononenko.** The artistic world of Denys Ivantsev 112

REVIEWS

- Vitalii Kononenko.** Language and nation in the assessment of Oleksandr Potebnia 119
- Olha Sloniowska.** Vasyl Stefanyk: "I don't write – I make pills..." 124
- Natalia Mocherniuk.** A new study of Stefanikology 131
- Vasyl Greshchuk.** The lexical-derivative dimension of the legal text 136
- Our Authors.** 140